

AZ EU CÉLJAI ÉS ÉRTÉKEI
KERESZTÉNY SZEMMEL
AZ EMBERI MÉLTÓSÁG FOGALMÁNAK
A TÜKRÉBEN

Dr. Nádor Koppány Zsombor

AZ EU CÉLJAI ÉS ÉRTÉKEI
KERESZTÉNY SZEMMEL
AZ EMBERI MÉLTÓSÁG FOGALMÁNAK
A TÜKRÉBEN.

Dr. Nádor Koppány Zsombor

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ GONDOLATOK:.....	05
AZ UNIÓS DOKUMENTUMOK ÁLTAL DEKLARÁLT ÉRTÉKEK:	06
AZ EMBERI MÉLTÓSÁG FOGALOMTÖRTÉNETE:.....	10
A KERESZTÉNY FILOZÓFIA ÉS A TEOLÓGIA MEGKÖZELÍTÉSE:.....	16
KERESZTÉNY KITEKINTÉS AZ UNIÓS DOKUMENTUMOK ÁLTAL DEKLARÁLT TÖBBI ÉRTÉKRE:.....	20
BEFEJEZŐ GONDOLATOK:.....	22
FELHASZNÁLT IRODALOM:	24

„Nem állítom, hogy a keresztény civilizáció megvalósította az Evangélium szavát, – csak a szentek valósítják azt meg, nagyjából. Azt állítom, hogy a keresztény civilizáció, s még az elvilágiasított keresztény civilizáció maradéka is, legalább tudta, hogy ez az értékrendszer az igazi. Ennek a megsemmisítésébe kezdett szemünk láttára a világ szelleme.”¹

---

¹ Jacques Maritain: A civilizáció alkonya. In Just Béla (szerk.): Mi európaiak. Budapest, Vigilia, 1938. 17.

BEVEZETŐ GONDOLATOK:

Európa a görög-római antikvitás kultúrája, a zsidó örökség, a törzsi-népi elemek és a keresztény hagyomány által formált civilizáció. A kereszténység nemcsak az egyik legfontosabb identifikációs tartóoszlopot jelenti földrészünk szellemi-lelki szerkezetében, hanem egyúttal össze is fogja a többi alkotóelemet, illetve forrásául szolgál a legifjabb identitáselemnek, a felvilágosodás és az újkor értékeinek.² Kontinensünk tehát a kereszténységnek köszönheti, hogy identitáselemeit új szövegekörnyezetbe helyezte, s így képessé vált feltárni azok érvényességét.³ Ennek megvallása és felvállalása nem utópia, hanem egy olyan ideál, amely nélkül nem vagyunk képesek értékalapon megszervezni társadalmainkat.

Európa akkor válhat a jövőt is formáló erővé, ha képes megteremteni a politikai realitás és az erkölcsi idealitás szintézisét⁴ és, ha képes értékeit megvallva, pozitív értelmű állításokkal meghatározni önnön mibenlétét.

Az integrációs folyamat kiváltója a béke iránti vágy volt. Az európai egyesülés munkálói elsődleges célként tűzték ki, hogy civilizációnk két pusztító világháború után pacifizálódjon. A béke megteremtése mellett sikerült újjáépíteni Európát és gazdasági jólétet teremteni. A csupán jogi, gazdasági, és politikai szemléletű bürokratikus Európa azonban nem kielégítő eredmény. Európa önértelmezésének a beszűkülését eredményezi és fájóan hiányzik belőle az a közösségi tér és érzület, amely nem valósítható meg Isten nélkül.⁵

Európa nagy kérdőjele abban rejlik, hogy bár múltunkkal szembenézve elhatároztuk a béke és az egység azon értékeken való felépítését, amelyek identitásunkat képezik, ám megfeledkeztünk arról, hogy eközben a szóban forgó értékeink kiüresedtek, gyökértelessé váltak.⁶

Az államnak le kell mondania a teljes értéksemlegesség mítoszáról és fel kell ismernie, hogy fennállásának feltétele a keresztény megalapozottságú értékeken nyugszik.⁷ A világnézetileg semleges értékrendű kultúrával kapcsolatban T. S. Eliot úgy fogalmazott, hogy az valójában megegyezik a pogány társadalom eszméjével, és csak egy pozitív, valamit állító kultúra állhat fenn tartósan.⁸

Mivel Európa nehezen definiálható földrajzilag, ezért felértékelődik a közös identitás, a kulturális hagyomány és az értékdimenzió, mint identifikációs alap. Az integrációs folyamat eddigi évtizedei során három szakaszt különíthetünk el az értékekhez való viszonyulást illetően. A kezdeti, az alapítókhoz köthető időszakot, amely megvallotta és erősíteni igyekezett fundamentumait, tudatosan számolva Európa lelkével és hagyományaival. Az ezt követő évtizedeket, melyek során az európai fősodor tagjai megfeledkeztek a gyökérről és úgy tettek, mintha az integráció e nélkül is sikeres lehetne. Maguk az értékek pedig levágott vízililiomként lebegtek a felszínen: még virágozva, de menthetetlenül pusztulásra ítéltetve. A harmadik, napjainkban is tartó korszak pedig helyesen ismerte újra fel, hogy értékkanonra és identitásra szükség van. Mindezt azonban úgy igyekszik megvallani, hogy beszédes hallgatásként

² A témát bővebben lásd: Zsinka László: *Európa felemelkedése. A nyugati hegemonia kezdetei*. Budapest, Typotex Kiadó, 2018.; Nádor Koppány Zsombor: *Az európai identitás születése*. In Krúdy Tamás (szerk.): *Székelyország építve. Válogatott tanulmányok az európai kultúra keresztény alapjáról*. Budapest, Szent István Intézet, 2023. 20-44.

³ Török Csaba: *Európa identitása és a kereszténység*. *Vigilia*, 78. (2013/2.), 93-95.

⁴ Joseph Ratzinger: *Európa – a keresztényeket kötelező örökség*. *Vigilia*, 69. (2004/9.), 642-648.

⁵ George Weigel: *Kocka és katedrális. Európa, Amerika és az Isten nélküli politika*. Budapest, MCC Press, 2022. 142.

⁶ Török (2013): i. m. 101.

⁷ Joseph Ratzinger: *A közép újrafelfedezése. Alapvető tájékozódások*. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 261-279.

⁸ T. S. Eliot: *A kultúra meghatározása*. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 45.

megfelelnek ezek keresztény gyökérzetéről – azt sugallva, hogy Thuküdidész és Descartes között semmi jelentős nem történt Európában –, illetve esetenként pseudoidentitással vagy újonnan kreált kánonokkal próbálja helyettesíteni, relativizálni azokat.

AZ UNIÓS DOKUMENTUMOK ÁLTAL DEKLARÁLT ÉRTÉKEK:

Napjainkra az emberi-, és alapjogok⁹ meghódították a jog és a politika világot, forradalmasították az intézményeket és filozófiai-antropológiai rendszerré szilárdultak.¹⁰ Az egész alapjogi szisztéma a méltóság fogalmára, illetve az államot a személlyel szemben tételező méltóságfogalomra épül.¹¹ Az ember méltósága azt az értéket fejezi ki, ami az ember sajátja, és ami megkülönbözteti őt a többi teremtménytől. Ennek fő jegyei az értelem és a szabadság, azaz végsősoron a lélek.¹²

Az emberi jogokra tekinthetünk leíró módon, azaz tételes, pozitív jogokként, melyek már részévé váltak az adott jogrendszernek, és tekinthetünk rájuk előíró, normatív módon is, amikor egy olyan követelményre, normára gondolunk, amely iránymutatásként szolgál a jövőben meghozandó törvények számára. Ezen utóbbi esetben a jogtudomány forrásként merít a filozófia és a teológia tételeiből.¹³

Ha alkotmányjogilag vizsgáljuk a kérdést, akkor azt látjuk, Európa alkotmánytörténetében hagyomány az alapjogok megerősítésének és védelmének az említése. Ennek oka, hogy amíg az amerikai alkotmány fő hangsúlya a szabadságon van, addig az európai alaptörvényeké a méltóságon.¹⁴ Ez a kitétel azonban a demokratizálódási hullám után, a 20. század második felében született európai alkotmányokra (pl. spanyol és portugál), az első fecskét jelentő NSZK alaptörvényre és a volt szovjet blokk országainak új alaptörvényeire igaz. A korábbi polgári alkotmányokból (pl. holland, dán) éppúgy hiányzik, mint az absztrakt elvek használatától ódzkodó amerikai alkotmányból.¹⁵

⁹ Az emberi jogok (*Human Rights*) az embereket emberi mivoltuknál fogva megillető jogokat jelentik. Ezeket nem az állam teremti meg, de köteles azokat elismerni, tiszteletben tartani és minden emberre egyformán egyenlőként vonatkoztatni. Mivel morális követelmények jogi megjelenítéséből származnak, természetjogi magalapozottságuk erős. A szabadságok vagy szabadságjogok az emberi jogok részét képezik, az első generációs jogsultságokra vonatkoznak. Az alapvető jogok vagy alapjogok (*Fundamental Rights*) a természetjogon túllépni kívánó jogpozitivizmus eredményei. Ezek a szerződések vagy alkotmányok részévé tett, tételes emberi jogok. Szemben az emberi jogok természetjogi-morális, szubjektív követelményként való megjelenésével, az alapjogok kikényszeríthető alanyi jogokat jelentenek. Vö. Erdős Csaba: Bevezetés az alapjogi gondolkodásba. In Bódi Stefánia – Schweitzer Gábor (szerk.): *Alapjogok. Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2021. 42-43.

¹⁰ Az első generációs emberi jogok az emberi szabadságot és a részleges jogi egyenlőséget célozták, a második generációs jogok a társadalmi egyenlőség megteremtését tűzték zászlajukra, a harmadik generációs jogok fő vezérlőelve pedig az emberi testvériség és szolidaritás. Vö. Halász Iván: Az emberi jogok civilizációs meghatározottsága. In Bódi – Schweitzer (2021): i. m. 21.

¹¹ „Az emberi méltóság, mely mindenki számára egy és ugyanaz, az alapjogok oszthatatlanságát alapozza meg.” Vö. Jürgen Habermas: *Esszé Európa alkotmányáról*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 2012. 18.

¹² Grégor Puppincz: *Embertelen jogok*. Budapest, MCC Press, 2021. 9., 38., 43.

¹³ Nagypál Szabolcs: *Vállásszabadság és emberi jogok. Jogbölcseleti és teológiai kérdések a bíróságok előtt*. Budapest, Ludovika Kiadó – MCC Press, 2024. 10.

¹⁴ Nádor Koppány Zsombor: Új evangelizáció és kultúra. A keresztény üzenet létjogosultsága és dialógusképessége a posztmodern társadalomban. Budapest, Ludovika Kiadó, 2023. 189.

¹⁵ Takács Albert: Az emberi méltóság. In Bódi – Schweitzer (2021): i. m. 93-95.

Habermas rámutat, hogy míg az emberi jogok története a 17. századig nyúlik vissza, addig az emberi méltóság jogtörténeti felbukkanása a 20. század második felére datálódik, azaz évszázadokkal korábban beszéltek a jogban emberi jogokról, mint emberi méltóságról.¹⁶

*Az Európai Unióról szóló szerződés*¹⁷ felismerve az identitás és a morális alap fontosságát, úgy fogalmaz, hogy a tagállamok érték közösségben vannak egymással, az Unió három fő célja pedig a béke biztosítása, valamint az általa vallott értékeknek és a jólétnek az előmozdítása.¹⁸ Az értékekben való közösség annyira fontossá válik, hogy túl az identifikációs alapon, ezek megvallása a közösségbe való felvétel alapkövetelménye, megsértésük pedig a tagok számára súlyos következményekkel jár.

Az értékek meghatározatlansága, ködösített-fluid tartalma szembeszökő gyakorlati problémaként jelentkezik a most is zajló, az EU és a magyar kormányzat közötti feszült vitákban. Ennek szembeszökő példája, ahogy az utcai plakátokkal népszerűsített „*You are EU*” kampány összemosza az Unió alapértékeit fontos, ám átpolitizált és alapértéknek nem nevezhető célkitűzésekkel. Így kerülhet az alapértékek mellé a klímavédelem, az energiafüggetlenség vagy a sokszínűség. A jelenség két módon értelmezhető, de mindkettő ijesztő gondolati háttérrel és jövőképet sugall: az EU döntéshozói vagy relativizálják az Unió alapokmányokban rögzített alapértékeit, vagy felhatalmazás nélkül egy új, bővített kánont alkotnak. Ha az utóbbi állítás az igaz – s az elmúlt évek ideológiai alapú politizálása ezt valószínűsíti –, akkor egyrészt fontos részcélokat (pl. klímavédelem) emelnek alapértékké, ezzel devalválva a valódi alapértékeket; másrészt a liberális-*woke* ideológiák hamis antropológiájából kiindulva kánonképzés zajlik (pl. a sokszínűség alapértékké emelése).¹⁹ Ez utóbbi azonban nemcsak a keresztény emberképpel és az alapító atyák szándékával ellentétes, hanem a jelenlegi Unió alapkövetelményeinek értékkanonjaival is.²⁰

Jean-Louis Harouel arra hívja fel a figyelmet, hogy az ember vallási irányultsága nem csökkent, hanem eltolódott a szentség világi formái, a politikai- vagy civil vallások felé. Az emberi jogok doktrínája pedig ennek a civil vallásnak a legfőbb dogmája.²¹

De melyek azok az alapértékek, melyekre az uniós szövegek hivatkoznak?²² *Az Európai Unióról szóló szerződés* I./ 2. cikkében, azaz egyből a *Preambulum* után az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság és az emberi jogok értékeit említi a dokumentum.²³ Ezt folytatva mellérendelően hozzáteszi, hogy az ezen értékeket közösen valló tagállamok a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmi. Arra azonban nem kapunk választ, hogy

¹⁶ Habermas (2012): i. m. 13-14.

¹⁷ *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu)*, (kutatás ideje: 2024. február 13.)

¹⁸ Elviekben tehát teljes összhangban vannak az EU mai célkitűzései az alapító atyák szándékaival. Ez a deklaráció hasznos muniókat adhat számunkra az értékviták megvívása során.

¹⁹ „Nem számítottunk olyan új antidemokratikus ideológia érkezésére, amelynek nem egyetlen nagy, hanem ezernyi kisebb diktátora van.” Vö. Václav Klaus: *A szabadság hullámvásútján*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2020. 93.

²⁰ Vö. *YOU ARE EU - Európai Unió (europa.eu)* (kutatás ideje: 2024. január 07.)

²¹ Jean-Louis Harouel: *Emberi jogok a nép ellen*. Budapest, Századvég Kiadó, 2021. 31.

²² Richard Bellamy is arra hívja fel a figyelmet, hogy rontja az átláthatóságot, ha az alapértékek, szabadságjogok listája vitatott, homályos vagy meghatározatlan. Vö. Richard Bellamy: *Politikai Alkotmányosság*. Budapest, MCC Press, 2022. 373.

²³ Az Unió külső tevékenységére vonatkozó általános rendelkezésekben pedig ezt a mondatot találjuk: „Az Unió nemzetközi szintű fellépése azon elvekre épül, amelyek létrehozását, fejlődését és bővítését vezérelték, és arra irányul, hogy ezek érvényesülését a világ többi részén is előbbre vigye; ezek az alapelvek a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok és alapvető szabadságok egyetemes és oszthatatlan volta, az emberi méltóság tiszteltetben tartása, az egyenlőség és a szolidaritás elvei, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt elvek és a nemzetközi jog tiszteltetben tartása.” Vö. *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu)* (kutatás ideje: 2024. január 07.)

az utóbbi jelzők önmagukban álló alapértékek, a fenti alapértékek következményei, vagy esetleg az alapértékek értelmező jelzőiként szerepelnek.

Problémát okoz, hogy a fenti értékek definiálás és megalapozás nélkül állnak előttünk. Mindezt annak ellenére, hogy (a *Chartával* együtt) a demokrácia 7, az egyenlőség 19, a szabadság pedig 98 alkalommal szerepel a dokumentumban.

*Az Európai Unió Alapjogi Chartája*²⁴ – amely egyenesen a közös értékekben való osztozásban jelöli meg a békés együttélés alapját – némileg eltérve a fenti dokumentum kánonjától, a szolidaritással bővíti az értékek listáját, a demokrácia és a jogállamiság pedig nem értéként, hanem elvként tételeződik.²⁵ Ezt olvashatjuk: „szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik.”²⁶

A *Charta*²⁷ a listázáson túl részletezi az általa vallott értékeket és felsorolja az azokból levezethető jogokat. A végső megalapozással ellenben adós marad. Egész pontosan a definiálás helyett további dokumentumokra hivatkozik vissza és így ír: „E *Charta*, tiszteletben tartva az Unió hatásköreit és feladatait, valamint a szubszidiaritás elvét, újlag megerősíti azokat a jogokat, amelyek különösen a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményből, az Unió és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint az Európai Unió Bíróságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából következnek.”²⁸ Joggal tehetjük fel a kérdést: de ezek honnan erednek?

Tanulságos kitérőt jelent, ha megvizsgáljuk az Európa Tanács kiadványát, amely a fiatalok emberi jogi nevelését célozza. Az eredmény akkor is figyelmeztető, ha szem előtt tartjuk, hogy ismeretterjesztő kiadványról, nem pedig tudományos munkáról van szó. Egyrészt a szöveg az emberi méltóságot és az egyenlőséget jelöli meg olyan alapvető értékeként, melyek az emberi jogok eredőiként szolgálnak. Ez a deklaráció akkor is pozitív előrelépés a *Charta* és *Az Európai Unióról szóló szerződés* szövegéhez képest, ha szükségesnek tűnik megállapítanunk, hogy az emberi egyenlőség maga is a méltóságból vezethető le. A probléma azonban a történeti áttekintésnél van. Az egész világra kiterjedt és néhol erőszakoltan tűnő talapzatkeresés egy kivétellel az ókorra és az újkorra szorítkozik (az egyetlen középkori vonatkozás a *Magna Charta Libertatum*), s teljesen kihagyja a zsidó és a keresztény teremtettségből fakadó méltóságfogalmat és az európai teista hagyomány egészét. A hivatkozások között megjelenik a liberális-angolszász *mainstream* szekuláris kánonja (természetesen a francia forradalommal együtt), de a Lisszaboni Szerződéshez és az *Európai Történelem Házához* hasonlatosan a krisztofóbiának itt is a beszédes elhallgatásával szembesülünk. Mindezt úgy, hogy az emberi jogok megalapozási kánonjába belefért a nyugat-afrikai Mali Birodalom szájhagyománya és az ubuntu világnézet antropológiájának a „nagylelkűsége” is.²⁹

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szövegezésekor két felfogás versengett: a Jacques Maritain által képviselt keresztény és természetjogi hagyomány, ami az embert fiúként, méltóságát pedig Istentől neki ajándékozottként tételezte; és a Huxley által támogatott materializmus, ami az embert magát tartotta önnön méltósága forrásának. A dokumentum előkészítése során a kommunista Szovjetunió és Kína megvétózták, hogy az emberi jogok koncepciója

²⁴ *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu) (kutatás ideje: 2024. január 07.)*

²⁵ Turgunyi Zoltán: Az európai értékek értékelése. In *Kommentár* (2023/1). 13-15.

²⁶ *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu) (kutatás ideje: 2024. január 07.)*

²⁷ A jogi kötőerővel bíró *Charta* korszerű szöveg, mert szintetizálja a nemzetközi jogi fejlődés eredményeit, ugyanakkor, túl röviden, aforisztikus formában teszi ezt meg. Vö. Kardos Gábor: Emberi jogok egy új korszak határán? In Frivaldszky János (szerk.): *Egy európai alkotmány felé*. Budapest, JTMR Faludi Akadémia – OCIFE Magyarország, 2003. 25.

²⁸ *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu) (kutatás ideje: 2024. január 07.)*

²⁹ *Mik azok az emberi jogok? - Manual for Human Rights Education with Young people (coe.int) (kutatás ideje: 2024. július 21.)*

az Isten képére teremtett ember megvallására építsen. Ennek ellenére a nyilatkozat keretében felismerhető a természetjogi hatás. A nyilatkozat 1. cikke az egyenlő méltóságú ember deklarációja mellé hozzáilleszti, hogy „ésszel és lelkiismerettel bír” – azaz, ha burkoltan is, de a bibliai és a kanti megközelítésre utal. Tartalmazza azonban a materialista, individualista nézőpontot is. Ezen utóbbi magok szökkennek szárba napjainkban, amikor a posztmodern alapjogvédelem nemcsak az istenképűséget és a természetjogot veti le magáról, hanem az antropológiát is.³⁰

Az *Európa Tanács Alapszabályának* 1949-es londoni aláírását³¹ megelőző egyeztető munka során a kereszténységre vonatkozó említések, utalások fokozatosan szorultak ki a dokumentumból, s végül csak a liberális értékeket ismerték el, fejezték ki. „Ezáltal az európai egység alapjai kiüresedtek a szövegben: a történelemben és a földrajzban gyökerező vallási és politikai alap helyett egy meghatározatlan alap jelent meg csupán.”³²

Grégor Puppinc éleslátóan mutat rá, hogy a méltóság eredetének két különböző felfogása (teremtett méltóság vagy önmagából származó emberi méltóság) mögött nem kevesebb húzódik meg, mint Isten létének a kérdése. Ha ugyanis Isten létezik, a világ pedig teremtett, akkor az ember egy korlátozott létező. Isten híján azonban az ember az univerzum uraként tekinthet magára. A jogok eredete és korlátozottsága tehát attól függ, hogy elismerjük-e Isten létét és ebből származtatjuk-e az emberi méltóságot.³³

A *Charta* így fogalmaz: „Szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul, a demokrácia és a jogállamiság elveire támaszkodik. Tevékenységei középpontjába az egyént állítja, létrehozva az uniós polgárság intézményét és megteremtve a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget. Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez.” A szöveg első felével – eltekintve a megalapozás elmaradása miatt érzett hiányérzettől –, minden józanul gondolkodó ember egyetért. Az idézet második fele azonban felmutatja a reduktív és korunkra jellemző antropológia hiányait, melyekre a kereszténység kritikusan válaszol: az individualizmust, a rosszul értelmezett szabadságfogalmat és joguralom veszélyeit. S végül a keresztény tanítás szellemében figyelmeztetni kell arra is, hogy a továbbfejlesztés nem lehet meghamisítás.

A *Charta* a méltósággal kapcsolatban deklarálja annak sérthetlenségét, s hangsúlyozza, hogy azt mindenkor tiszteletben kell tartani és védelmezni kell. A méltóságból eredeztetve tárgyalja az élethez- és személy sérthetlenségéhez való jogokat, a kínzás-, az embertelen bánásmód tilalmát, illetve a kényszermunka, az emberkereskedelem és a rabszolgaság tiltását.

A szabadság esetében ugyanezt az eljárást tapasztaljuk: a megokolás és meghatározás elmaradását, egy rövid deklarációt³⁴, ill. a szabadságból származtatott jogok részletes felsorolását. Ezek között az alábbiakat találjuk: a biztonsághoz való jog, a magán- és a családi élet tiszteletben tartása, a személyes adatok védelme, a házasságkötéshez és a családalapításhoz való jog, a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság, a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadsága, a gyülekezés és az egyesülés szabadsága, a művészet és a tudomány szabadsága, az oktatáshoz való jog, a foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog, a vállalkozás szabadsága, a tulajdonhoz való jog és végül a védelem a kitoloncolással, a kiutasítással és a kiadatással szemben.

³⁰ Puppinc (2021): i. m. 6., 38., 61.

³¹ Ugyanaz történt az ENSZ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának szövegezése esetében is.

³² Puppinc (2021): i. m. 64-65.

³³ Uo. 62-63.

³⁴ „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.” Vö. *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu) (kutatás ideje: 2024. január 07.)*

A fentiek után nem meglepő, hogy az egyenlőség definiálása helyett is egy rövid deklarációt kapunk, miszerint „a törvény előtt mindenki egyenlő.”³⁵ Ezt követően ismét egy felsorolásszerű részletezést találunk, ami ezt az egyenlőséget a törvény előtti egyenlőségre, a kulturális, vallási és nyelvi sokféleségre, a nők és férfiak közötti egyenlőségre (fontos megjegyezni, hogy egyértelműen említi a *Charta* ezt a két nemet!), a gyermekek és idősek jogaira, illetve a fogyatékkal élő személyek beilleszkedésére vonatkoztatja.

A szolidaritás esetében azonban már maga a deklaráció is elmarad és csupán az érték részletező, vonatkozási felsorolását említi a szöveg. Eszerint a szolidaritás kiterjed a különböző munkajogi területekre (a konzultációhoz való jogtól a tisztességes munkafeltételekig), a szociális biztonságra és a szociális segítségnyújtásra, az egészségvédelemre, az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz való hozzáférésre, a környezetvédelemre és az egészségvédelemre.

Átolvassa a két, egymáshoz szervesen kapcsolódó dokumentumot, további értékekre, célokra bukkanhatunk: szubszidiaritás,³⁶ környezetvédelem, a szociálpolitika célkitűzései és a kultúra jelentősége (utóbbi esetében beszédes, hogy a zsidó-keresztény vallási elemek nem kerülnek egy platformra a kultúrával).³⁷

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG FOGALOMTÖRTÉNETE:

Az emberi jogok eszménye az antikvitás filozófiáját és jogrendjét, a zsidó hagyományréteget, a keresztény vallást és etikát, illetve az ész uralmát valló felvilágosodást szintetizáló európai civilizációhoz kötődik. Konceptiójának megszületésében tehát főleg a keresztény tanítás és a felvilágosodás eszméi voltak döntőek.³⁸ A kereszténység az Isten előtti egyenlőség, a szabad akarat és a teremtettségéből fakadó méltóság tételeivel járult hozzá a folyamathoz.³⁹ Az egyén személy voltának és a lelkiismeret szabadságának a teológiai érdeklődésbe kerülésével teremtődött meg az alap arra, hogy a jogtudomány és végül a politika is kikerülhetetlenül szembesüljön az emberi jogokkal, mint ki nem sajátítható és el nem idegeníthető értékekkel.⁴⁰

Habermas szerint a méltóság fogalma nem utólagosan rendelődött hozzá az emberi jogokhoz, hanem azok történeti deklarációja, kibontakozása első lépéseitől jelen van, áthatja azokat.⁴¹

³⁵ *Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu) (kutatás ideje: 2024. január 07.)*

³⁶ A szubszidiaritás elve – többnyire az arányosság elvével együtt említve és a jogalkotási elvekhez kapcsolódóan – 31 alkalommal szerepel Az Európai Unióról szóló szerződésben és Az Európai Unió Alapjogi Chartájában. Célként és irányelvként jelenik meg, hogy az európai népeket mindjobban összefogó egységesülés folyamatában a szubszidiaritás elvének megfelelően a döntések az állampolgárokhoz a lehető legközelebb eső szinten történjenek meg.

³⁷ A témát illetően bővebben lásd: T. S. Eliot: *A kultúra meghatározása* és Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2018.

³⁸ Condorcet nyomán még Isaiah Berlin is elismeri, hogy az egyéni jogok fogalma nemcsak a görög és a római gondolkodásban nem található meg, hanem a zsidó hagyományban és a kínai civilizációban sem. Ezt követően egy zavart lábjegyzetben vallja be a fogalom keresztény gyökereit. Vö. Isaiah Berlin: *Négy esszé a szabadságról*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1990. 356-357.

³⁹ Halász (2021): i. m. 19-20.

⁴⁰ Fazekas Sándor: Az Isten előtti szabadság rendje és a demokrácia. In Fazekas Sándor – Kovács Krisztián (szerk.): *A szabadság dimenziói vallás és politika összefüggéseiben*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2022. 20.

⁴¹ Habermas (2012): i. m. 11-36.

Jogtörténetileg pedig úgy fogalmazhatunk – mutat rá Nagypál Szabolcs –, hogy míg az emberi jogok egyik fele, pl. a méltóság eszménye, nyíltan keresztény ihletettségű és teista alappal bír, addig a másik fele (pl. vallásszabadság) épp a keresztény egyházakkal szemben fogalmazódott meg.⁴²

Az egyik vezető filozófiai és jogértelmezési megközelítés szerint a méltóság nem alapjog, hanem megelőzi azokat és az alapjogok forrásául szolgál. Ez az úgynevezett nyitott koncepció önmagában álló és jogon kívüli transzcendens értéknek tekinti a méltóságot. Ezt az álláspontot⁴³ tükrözi mások mellett a magyar alkotmánybírósági- és a német joggyakorlat. Szellemi alátámasztásául pedig a középkor és az újkor keresztény filozófiája, illetve mindenekelőtt a Szentírás szolgál. Az egyház társadalmi tanítása így fogalmazza ezt meg: „az emberi jogok gyökere abban a méltóságban keresendő, amely minden embert megillet. Ez a méltóság az emberi léteztől elválaszthatatlan (...) E jogok természetes megalapozása még szilárdabbnak bizonyul a természetfeletti kinyilatkoztatás fényénél (...) Az emberi jogok végső forrása nem az emberi lények pusztá akaratóban, nem az állam léteztésében, nem is a közhatalmakban keresendő, hanem magában az emberben és Teremtőjében, Istenben. E jogok egyetemesek, sérthetetlenek, elidegeníthetetlenek.”⁴⁴

A méltóságot az emberjogi rendszer fundamentumaként felmutató irányzat felhívja arra a figyelmet, hogy a jogok összeütközése esetén a méltóság fogalma a mérce, s egyúttal az a fogalmi kapu, ami a morált megjeleníti a jog világában.⁴⁵

Tanulmányunk ezt a megközelítést fogadja el, s erre fűzi fel gondolati ívét. A másik megközelítés, a zárt koncepció ezzel szemben úgy látja, hogy a méltóság csak az alkotmányokban megjelenő alapjogokkal kapcsolatban értelmezhető. Azonban még ebben a szűkebb értelmezésben sem tüntethető el a fogalomból teljesen a metafizikai dimenzió.⁴⁶ Ha ezt mégis megpróbáljuk, akkor a méltóság jelentés nélküli frázissá degradálódik.

Jürgen Habermas a személy sérthetlenségét, a szabad lakóhelyválasztást, a szabad piacot, a szabad vallásgyakorlást és az állami beavatkozástól független magánszférát sorolja fel liberális szabadságjogokként. Klasszikus alapjogi csomagnak pedig ennek a demokratikus részvételi jogokkal kiegészített listáját tartja. Igaz – Rawls nyomán –, úgy véli, ahhoz, hogy e jogokkal egyenlő eséllyel élhessenek a polgárok, szociális és kulturális jogokra is szükség van. Az alapjogok oszthatatlanságát pedig ő is az emberi méltóságra vezeti vissza. Magukat az emberi jogokat pedig olyan realiztikus utópiának tartja, melyek az alkotmányos államok intézményrendszerében igyekeznek garantálni az igazságos társadalom célkitűzéseit.⁴⁷

Ha ezen megállapítás alapján visszatekintünk a *Charta* megközelítésére akkor korábbi félelmeink beigazolódni látszanak: az Unió dokumentumban az emberi méltóság tartalmát a szövegben felsorolt emberi jogok összességé adja, a méltóságnak nincs azokon túlmutató jelentése.

Jogi meghatározása szerint az emberi méltóság személyes szabadságjog. Jogtörténetileg a humanitás eszménye – mely szerint az embertől elválaszthatatlan a méltóság – a második világháború borzalmait követően vált meghatározó

⁴² Nagypál (2024): i. m. 19.

⁴³ A 20. század borzalmaira reflektáló német alaptörvény a méltóságot az állami hatalom céljaként és igazolási alpjaként határozza meg. Felfogásában a méltóság egyszerre alapjog és a többi alapjog forrása. Vö. Takács (2021): i. m. 93.

⁴⁴ Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 152-153. pont

⁴⁵ Nagypál (2024): i. m. 33.

⁴⁶ A metafizika szükségességét illetően lásd: Frenyó Zoltán: A metafizika megmentése és a civilizáció fenntartása. *Kommentár*, 18. (2023/4), 85-100.

⁴⁷ Habermas (2012): i. m. 18., 31.

eszmévé. Ezt a meggyőződést tükrözi az ENSZ 1945. júniusában aláírt alapokmánya is, amely az emberi méltóságot elsősorban az emberi személy egységének a kifejezésére használja. Az 1948-as *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* I. cikkében úgy fogalmaz, hogy minden ember szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. A háborút követő nyilatkozatok jogi előképeit fedezhetjük fel az 1776-os *Függetlenségi Nyilatkozatban* és az 1789-es francia emberi jogi deklarációban, igaz bennük maga a kifejezés nem fordul elő. A *Függetlenségi Nyilatkozat* a teremtett emberek egyenlőségét nyilvánítja ki, a francia szöveg pedig a szabadnak és egyenlő jogúnak születő és annak is maradó emberről tesz tanúságot. Dacára annak, hogy az európai demokratizálódási hullámban keletkezett alkotmányok (ellentétben a korábbi nemzetállami szövegekkel) kitüntetett helyet biztosítanak az emberi méltóság fogalmának, valódi eligazítást annak tartalmával kapcsolatban nem nyújtanak. Ez alól a 2011-es magyar alaptörvény sem kivétel.

A jogi értelmezés kapcsán két tényezőt kell tudatosítanunk. Egyfelől az emberi méltóságnak gyakori hivatkozása ellenére sem alakult ki egységesen érvényes jogdogmatikai tartalma. Másfelől a fogalom hosszú eszmetörténeti múltja sokkal régebbi, mint a jelenléte az alkotmányjogban. Ezért a jogi értelmezés nem hagyhatja figyelmen kívül a filozófia és a teológia vizsgálódásait és a fogalom csupán jogpozitivisták aktualizálása megalapozatlan és önkényes.

Napjaink jogi deklarációi nem hivatkozhatnak az ókori görög filozófia gyökereire. A görög *timé* ugyanis nem az egyetemes és minden ember által eleve birtokolt minőséget jelölte, hanem a kiválóságot vagy státuszt. A méltóság a barátoknak, a közösség tagjának a sajátja, de az idegen vagy az ellenség azt nem birtokolja. A görög gondolkodásban tehát a méltóság megkülönböztet és nem pedig hasonlóvá tesz.⁴⁸ Az antikvitásban a méltóság az „érdemeket szerzők határozott megkülönböztetésére” szolgált és nem az emberi faj ontológiai értékét mutatta fel.⁴⁹ Sőt maga az emberiség egységére⁵⁰ vonatkozó felfogás is csupán a kereszténység évszázadai nyomán alakult ki, míg az idegenek, rabszolgák korábban nem fértek bele a mi tudatba.⁵¹

Van azonban az emberi méltóság univerzális értelmezésének egy római gyökere. Cicero teleológikus, a jó élet megvalósítására törekvő etikájának kiindulópontjából elismerte, hogy a méltóság erkölcsi tekintélyből, társadalmi-, ill. mesterségbeli kiválóságból ered, s ebből fakadóan az emberek nem azonos méltóságra tarthatnak igényt. Ezt a méltóságot a személy esetlegesen változó tekintélyével hozhatjuk párhuzamba.⁵² Cicero ezzel együtt vallotta, hogy van ezektől független emberi méltóság, *dignitas hominis* is, ami a természettől való. A római gondolkodó ezzel kilépett Platón és Arisztotelész hagyományából és a természetben gyökerező, minden embert születésénél fogva megillető méltóságot tételezte.⁵³ Az emberi méltóság ezen formájának az alapjai az értelem és a lélek. Ez a méltóság fokozatok nélküli és minden embert megillet, s valamennyiünket magasabb rendűvé teszi bármi más élőlénynél. Épp ezt az egységesen magasabb rendűséget nevezük emberi méltóságnak.⁵⁴ Ugyanakkor a sztoáknak ez a méltóságfogalma

⁴⁸ Takács (2021): i. m. 95-97.

⁴⁹ Nagypál (2024): i. m. 41.

⁵⁰ Az emberi egység gondolatának kialakulása a kereszténységgel van összefüggésben és szorosan kapcsolódik a méltóság fogalmához. Az újkorban pedig az egység gondolatából fakadó etikai követelményként jelenik meg a szabadság. Vö. Barcsi Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*. Budapest, Typotex Kiadó, 2013. 12.

⁵¹ Érdekes, hogy sem Platón, sem Arisztotelész nem jutott el az emberek közötti egyenlőség morális posztulátumáig, holott ez mind Platón azon elméletéből, hogy minden ember részesedik az ember ideájából, mind pedig Arisztotelész azon tételéből, hogy minden ember hordozza az emberi faj formáját, levezethető lenne. Vö. Uo. 24.

⁵² Méltóságfogalmunk etimológiailag a *dignitas* latin kifejezéséből származik. Rómában a kiválóságok megnevezésére használták. Az ezt bíró személy elismert felsőbbrendűséggel, tekintéllyel és fenséggel büszkélkedhetett. Uo. 24.

⁵³ Uo. 28-33.

⁵⁴ Takács (2021): i. m. 97.

az emberi faj ontológiai helyét rajzolta ki a kozmoszban, de arra nem volt alkalmas, hogy az emberi személynek az egyéni méltóságát kifejezze és megalapozza.⁵⁵

A beteljesedés utáni vágy, a saját természetnek a legmagasabb fokára való elérés minden létező alaptörékvése. Az ember az Istentől kapott szabadság és értelem ajándékával kivételes lehetőségek birtokában van. A rómaiak ezt a vágyat a kötelesség rangjára emelték és az ember feladatát abban jelölték ki, hogy tökéletessé tegye önnön természetét és tisztelje másokét. Ezt nevezték *humanitas*-nak és ebből eredeztették a méltósággal élt élet eszményét.⁵⁶

A valamilyen szinten minden embert megillető méltóság felismeréséből⁵⁷ etikai elvárások is fakadtak a Cicero-t követő római gondolkodásban. Alapkövetelménnyé vált az embertársval szembeni tisztelet és az igazságosság (*iustitia*).⁵⁸

A Biblia teljesen más alapokra helyezi a kérdést. A Teremtés Könyve⁵⁹ tanúságot tesz arról, hogy Isten a saját képére alkotta az embert, akinek ebből fakadóan kitüntetett helye van a teremtésben. Az Ószövetség visszatérő tanítása, hogy minden ember egyenlő és azonos méltósággal bír.⁶⁰ A méltóság a Teremtő Isten vonásait hordozó ember sajátja, ami a társadalmi életre nézve fontos következménnyel bír: a méltóságot az idegenben is tisztelni kell. Az egyén szempontjából pedig feladatként jelenik meg, hogy hasonlóvá kell válnia teremtőjéhez, melyet szabadsága által célkozhat meg.⁶¹ Az őskeresztény teológia (például Iréneusz és Tertullianus) pedig már a 2. századtól meggyőződéssel vallotta, hogy az istenképűség következtében valamennyien egyenlők és azonos méltóságúak vagyunk.⁶² A keresztény méltóságfogalom első említését Antiochiai Theophilosz *Ad Autolyicum* című teremtés kommentárjában találhatjuk, ahol a szerző azzal magyarázza az emberi méltóságot, hogy Isten egyedül az ember teremtését tartotta arra méltónak, hogy a saját kezével végezze.⁶³ Az Újszövetségben a teremtettségből fakadó méltósághoz társul még a Krisztus megtestesülésében és megváltó műve által elnyert adoptált istenfűség méltósága és egyenlősége.

A keresztény gondolkodás újdonsága, hogy vallja az ember test-lélek egységét, így a méltóság az emberi testet is megilleti. Szintén a kereszténységből fakadó új elem az emberek közötti egyenlőség, ill. az ember személyvoltának és történetiségének a felismerése, valamint az akarat, a szeretet és a szabadság jelentőségének a középpontba állítása.⁶⁴

Szent Ágoston az ember halhatatlan lelkét tartotta a teremttség legfőbb megnyilvánulásának és azt tanította, hogy a teremtményi rendben az emberi lélek a legtökéletesebb lenyomata Isten eszméjének. Mivel minden embernek van lelke, ezért egyrészt mindannyiunknak egyforma méltósága van, másrészt az ember méltóságának a megsértése a teremtés sérelme is.

⁵⁵ Nagypál (2024): i. m. 43.

⁵⁶ Puppinc (2021): i. m. 47-48.

⁵⁷ Ez a római jog vetületében a szabad polgárok személyvédelmének a biztosításában jelent meg, de nem terjedt ki a polgárjoggal nem rendelkezőkre, pláne nem a rabszolgákra.

⁵⁸ Barcsi (2013): i. m. 32.

⁵⁹ „Isten újra szólt: „Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá. Ők uralkodjanak a tenger halai, az ég madarai, a háziállatok, a mezei vadak és az összes csúszómászó fölött, amely a földön mozog.” Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfiak és nők teremtette őket.” Vö. Ter 1,26-27.

⁶⁰ Vö. Péld 22,2, Jób 33,4-6; 34,19; Bölcs 6,7; Mal 2,10.

⁶¹ Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az ember útja*. Budapest, Szent István Társulat, 2017. 29-30.

⁶² Takács (2021): i. m. 98.

⁶³ Adamik Tamás: *Az emberi méltóság fogalma Cicerónál* (PoLiSz, 2004. december- 2005. január), 16. o.

⁶⁴ Bolberitz Pál: *Isten, ember, vallás a keresztény filozófiai gondolkodás tükrében*. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1987. 191-192.

A középkori gondolkodás jól bemutatható az Arisztotelészből merítő, de őt meghaladó Aquinói Szent Tamás megközelítésén keresztül. Az Angyali Doktor, a test és a lélek szubsztanciájának az emberben meglévő egyedi egységből kiindulva,⁶⁵ a méltóságot a részesedett lényeg birtoklásából eredezteti. Az *anima rationalis*, az értelmes lélek a Teremtő Isten mindannyiunk számára adott ajándéka és pontosan ez az, ami az embert emberré és önnön cselekedeti urává teszi. Minden ember egyazon emberi természetnek a birtokosa (*natura sunt omnes pares*), ezért nem lehet minőségi különbséget tenni az emberek között. Szent Tamás a fogalomhoz kapcsolja még a szeretet isteni parancsát is, ami egyaránt vonatkozik Istenre, a többi teremtményre és önmagunkra is.

A középkori keresztény gondolkodás, ihletet merítve a görög filozófiából, de azt átrostálva és hitének fényében értelmezve, eljutott a személy fogalmának a szintéziséhez és az emberi méltóság metafizikai alapjaihoz. Ez az ontológiai méltóság leginkább a szabad emberi cselekvésben fejeződik ki.⁶⁶

A keresztény felfogásban a méltóság nem az etikához, hanem a léthez kapcsolódó fogalom: nem az ember cselekvése által determinált, nem morális értékelés következménye, hanem a létével együtt járó, a Teremtő Atyától ajándékba kapott elidegeníthetetlen attribútum. Ez a meggyőződés már Boethius híres személyfogalmában – amely a keresztény erkölcsan fundamentuma – is megjelenik. Az a meghatározás ugyanis, hogy a személy értelmes természetű egyedi szubsztancia (*persona est rationalis naturae individua substantia*) arra utal, hogy az ember egyedi és megismételhetetlen, aki Istentől ajándékba kapott léte által létezik.⁶⁷

A fogalomtörténet következő fontos állomása a reneszánsz megközelítés, azon belül is Pico della Mirandola vizsgálódásai. Mirandola *dignitas humanae* (emberi méltóság) fogalma keresztény gyökerű, de egyúttal visszanyúl az antikvitáshoz, és előremutat az újkor felé. Meghatározása jellegzetesen reneszánsz. Az ember nála csodálatra méltó teremtmény, aki különlegességét szabad akaratának köszönheti. Fogalma keresztény, mivel a szabad akaratot a Teremtő Istentől ajándékba kapottként tételezte. Kapcsolódik a görög megközelítéshez, amennyiben ő is a különböző szinten és módon megvalósított lehetőségekről, emberi kibontakozásról beszél. S felcsillan benne az újkor előképe is, mivel a szabad akarat radikális értelmezése során az ember lehetőségeit nem teremtett eredetében, hanem önmaga által választott céljaiban ismeri fel. A görög hagyományhoz hasonlóan vallja, hogy az emberi tökéletesedés, fejlődés egyénenként eltérő, ugyanakkor a kereszténységen belül maradván tanítja a méltóság mindenkire egyforma mértékben vonatkozó mivoltát.⁶⁸ Mirandola (jellegzetesen reneszánsz módon) megkülönbözteti a mindenkinek járó és veleszületett emberi méltóságot (amit mi teológiai szóhasználatnál ontológiai méltóságnak nevezünk) és az erényalapú, különböző mértékű, kivívott (Cicero értelmében vett) erkölcsi méltóságot.⁶⁹

Az újkorban Immanuel Kant morálfilozófiai megközelítése vált megkerülhetetlenné. Kant modelljében „az emberi méltóságból következő racionális erkölcsi elv levezetésén” van a hangsúly, Kant megközelítése így „az emberi méltóság tiszteletén alapuló egyéni cselekvés alapvető elvét írja le.”⁷⁰ A kanti célok birodalmában mindennek vagy ára vagy méltósága van. A moralitás és a humanitás összekapcsolódik, vagyis az erkölcsre képes ember az egyetlen, aminek

⁶⁵ Megoldva ezzel nem csupán Platón és Arisztotelész test-lélek dualizmusát, de Szent Ágoston és Duns Scotus nem teljes megoldást nyújtó megközelítését is. Az újkor európai szellemtörténet problémája, hogy Descartes gondolkodásra szűkített szubsztanciafogalmával újra visszatért a *cultura christiana* nagy szintézisében meghaladott test-lélek különválasztásnak a problémája.

⁶⁶ Vö. Hittani Dikasztérium: *Dignitas infinita. Nyilatkozat az emberi méltóságról*. Budapest, Szent István Társulat, 2024. 13. pont

⁶⁷ *Dignitas infinita*, 9. pont

⁶⁸ Takács (2021): i. m. 102-104.

⁶⁹ Barcsi (2013): i. m. 15-16.

⁷⁰ Uo. 90.

méltósága van.⁷¹ A német filozófus az emberi értelemmel hozza összefüggésbe – a keresztény tanításhoz hasonlóan szerinte is minden embert megillető – méltóságot. Kant a tiszta értelemben fedezi fel a méltóság eredőjét és úgy érvel, hogy a morális cselekedetre képes, autonóm célokat kitűzni és elérni tudó értelmes lény, azaz az ember bír méltósággal.⁷² Mindegyik személy azonos mértékben. Rendszerében céllá válik a morális cselekvésre való képesség tisztelete, ez azonban csak akkor valósítható meg maradéktalanul – és ez a kategorikus imperatívusz alapja –, ha minden emberi személynek elismerjük a feltétlen értékét. Kantnál tehát az egyes individuumnak azért van méltósága, mert tagja az emberiségnek. Ugyanakkor, mivel a méltóság univerzális és oszthatatlan, minden egyes ember magában hordozza az emberiség egyetemes méltóságát is. Szemben tehát az antik értelmezéssel és párhuzamban a keresztény megközelítéssel, a kanti méltóság tisztelete független az ember tetteinek morális értékétől. A méltóság mindenkor tisztelete tehát formális követelmény.⁷³

Végül a posztmodern filozófiai gondolkodás két modelljét és azok problémáit említjük meg. John Rawls a kanti metafizikai megközelítés helyett politikai nézőpontot alkalmaz, az emberi méltóságot pedig az igazságérzet kialakításának a képességéből vezeti le. Úgy véli, hogy az igazságosság megköveteli a szabadsághoz való egyenlő jogot, ami pedig az egyenlően méltányos elbánást teszi szükségessé. Tézise szerint a helyes fogalma (*concept of right*) megelőzi a jó fogalmát (*concept of good*) és a helyes áltál válik a társadalom alapjává, ha a mindenkit megillető szabadság elismertetik. Ez a közeg lesz végül alkalmas arra, hogy a konkrét jó különböző formái megvalósulhassanak. Kritikusai rámutatnak, hogy Rawls a társadalmi szerződés elméletét fogalmazza újra, igazságkonceptiójának fájó hiánya, hogy nincs értéktartalma, továbbá figyelmen kívül hagyja a jó fogalmát és a közösség létezéséhez elengedhetetlenül szükséges értékdimenziót.⁷⁴

Jürgen Habermas pedig – folytatva a kanti hagyományt, ami minden emberben a közös felfedezését célozza – a kommunikációs képességben találta meg az ember lényegét. Minthogy az univerzális szerepcsere szabad és egyenlő feleket feltételez, a kommunikációs képesség válik a méltóság fokmérőjévé. A kritika felhívja arra a figyelmet, hogy túl az elnagyolt megállapításon (pl. úr-szolga, fogoly-börtönőr kétes kommunikációs lehetősége), Habermas nézőpontja kizárja az emberi méltóság köréből a kommunikációra szellemi-egészségügyi okokból nem képes embertársainkat vagy a kommunikáció lehetőségével élni nem akarókat.⁷⁵

Habermas, habár kitar az emberi jogok modern megközelítésénél – amely az emberi méltóságot mint megalapozást a kantiánus lelkiismeret és a tételes jog összekapcsolásából vezeti le –, azt mégis akceptálja, hogy az így kapott emberi jogok Janusarcúak, mert egyszerre kénytelenek a jog és a morál felé fordulni. Meglepő módon, Habermas úgy látja, hogy az emberi méltóság antikvitásban – azon belül is a sztoában és a római humanizmusban – fellelhető első értelmezése és a fogalom modern egalitárius értelmezése között nem lelhető fel szemantikai híd. Ennek oka, hogy az antik megközelítésben a *dignitas humana* az embernek a kozmoszban eszességéből fakadó kitüntetett helyzetéből fakadt.

⁷¹ Barcsi Tamás: A szabadság morális és etikai fogalmáról. A szabadságjogok keresztény szemléletű értelmezésének lehetőségei vitás társadalmi kérdések esetén. In Fazekas – Kovács (2022): i. m. 74.

⁷² „Kant a morális autonómiára alapozta az emberi méltóságot.” Vö. Barcsi (2013): i. m. 13.

⁷³ Jelen keretek között csak utalni tudunk rá, hogy Darwin elméletének a hatására megjelent egy olyan kisebbségben lévő vélemény, mely szerint már nem beszélhetünk az ember metafizikailag megkülönböztetett státuszáról, így méltóságáról sem, hiszen a természeti folyamatok részét képező ember nem minőségi, hanem csak fokozati különbségekkel válik el az állatvilágtól. Akik ezt képviselik és tagadják az emberi méltóság keresztény-teremtettségi vagy a kanti-morális képességi megalapozottságát (és azt degradálva X-tényezőnek nevezik), nem veszik figyelembe azt, hogy az evolúció során egy minőségi, ontológiai ugrás történt, s pontosan ez az ugrás (a teremtett lélek) alapozza meg a méltóságot. Vö. Uo. 64., 88.

⁷⁴ Takács (2021): i. m. 105.

⁷⁵ Takács (2021): i. m. 106.

Érdekes párhuzamot fedezhetünk fel Max Scheler leszűkített személyfogalmával, aki csak azt tartja személynek, akinek a cselekedetei megérthetők, és akikben megvan az uralom saját testük felett, valamint, akik elérték a fejlettség egy meghatározott szintjét. Vö. Max Scheler: *A formalizmus az etikában és a materiális etikétika* (ford. Berényi Gábor). Budapest, Gondolat Kiadó, 1979.

Ám ebből a megközelítésből még hiányzott az egyén értékét számításba vevő individualizálódás, az ember relatív értékesebb létét pedig fel kellett, hogy váltsa a személy abszolút értéke. Habermas ennek a felfogásbeli átalakulásnak a gyökerét meglepő egyértelműséggel sorolja a zsidó-keresztény vallási hagyomány keretei közé. Úgy fogalmaz, hogy ugyan a *dignitas* és a *persona* már az ókorban szorosan összefüggött egymással, de az egyes személy csupán a középkori, istenképüsről lefolytatott diskurzusok során lépett ki korábbi szerepstruktúrájából. Ennek eredményeképp a késő skolasztika kezdte megkülönböztetni egymástól a szubjektív jogokat és az objektív természetjogi rendet. Döntő fordulatnak pedig az egyéni szabadság felfogásának Hugo Grotiusnál és Samuel von Pufendorfnál megjelenő moralizálását tartja Habermas. Kant ezt a felfogást az autonómia fogalmára fókuszáltan értelmezte. A felfogás radikalitásából fakadóan azonban a szabad akarat testetlen entitás lett a célok birodalmában. A szabadság pedig a személy öntörvényadásra való képességévé vált. Az emberek egymáshoz való viszonyát így a mindenkiben meglévő törvényadó akarat elismerése határozza meg. Az ember sem magát, sem a másikat nem tekintheti többé eszközként anélkül, hogy egyszersmind célként is ne kezelné az emberi személyt.⁷⁶

A méltóság eszmetörténeti áttekintése azt mutatja, hogy a vallás és a filozófia egyaránt a közösségképzéssel hozták összefüggésbe a fogalmat. Az antikvitásban az erényes embereket, Habermasnál a kommunikáló embereket, egyes elméletekben a fajt vagy bizonyos erős kisközösségeket illetett meg. A keresztény teológia azonban, s ebből kiindulva Immanuel Kant filozófiája is, az egész emberiségre vonatkoztatja. Ez a mindenkire kiterjedő keresztény méltóságfogalom került bele a nyugati jogállamok jogrendjébe és ez minden körülmények között magában foglal egy minimális tiszteletet, amihez hozzátartozik az erőszakmentesség, a szolidaritás, a tolerancia és az egyenjogúság.

A KERESZTÉNY FILOZÓFIA ÉS A TEOLÓGIA MEGKÖZELÍTÉSE:

Az Uniós dokumentumok nem ismerik el az emberi méltóság és az emberi jogok forrásaként sem Istent, sem a természetet. Ezért „az emberi méltóság és az emberi jogok úgy jelennek meg, hogy az ember önmaga nyilatkoztatja ki saját értékeit és jogait, ezáltal önmagát ismeri el azok meghatározására jogosultnak: nem kívülről kapta, hanem kiválasztja, és kizárólag saját akaratából nyilvánítja ki a jogait. Saját értékeinek önmaga általi kinyilatkoztatása folytan nincs az emberen kívüli mérce. (...) Az emberi személy méltósága tehát ember által kigondolt és viszonylagos.”⁷⁷ Hitünk szerint azonban ezek a jogok nem megalkotottak, hanem felfedeztek és kinyilatkoztatottak: mindig léteztek.

A méltóság fogalmának van egy olyan jogi-reduktív értelmezése, amely az antik hagyományt és a felvilágosodást követve nem emberi méltóságról, hanem személyi méltóságról és a személy jogairól beszél. Ennek olyan messzeható következményei vannak, hogy a csupán gondolkodásra képes lényként tételezett személy fogalma összekapcsolódik a megismerés és a szabadság képességeivel, amivel azonban nem minden ember rendelkezik, így a magzatnak, az önellátásra képtelen idős embernek vagy az értelmi fogyatékos embereknek nem lenne méltósága.⁷⁸

⁷⁶ Habermas (2012): i. m. 25–27. és Nádor (2023): i. m. 241–242.

⁷⁷ Puppink (2021): i. m. 68.

⁷⁸ *Dignitas infinita*, 24. pont

Az emberi méltóság fogalma kapcsán a másik gyakori fordítás, amikor azt hamisan „új jogok önkényes gyarapításának igazolására” használják, s ezen újonnan deklarált jogok némelyike ellentétes a korábban meghatározott alapjogokkal és gyakran szemben áll magával az élethez való joggal is. A tendencia mögött felsejlő ideológia a méltóságra individualista szabadságként, szubjektív vágyak és hajlamok érvényesítési jogaként tekint.⁷⁹

A keresztény filozófia rámutat, hogy a méltóság fogalma, amely az emberi jogok és a demokratikus eszmény alapja is, vitatottá, szlogenszerűvé válik, ha elválasztjuk teológiai-természetjogi gyökerétől. A kérdés lényege, hogy mit gondolunk magáról az emberről és az emberi lélekről. A keresztény megközelítés szerint az embernek tiszteletben kell tartania saját és embertársai méltóságát. A méltósággal élt élet az emberi természetnek megfelelő, azzal összhangban élt életet jelenti. Ebből a kötelezettségből fakad a természetjog⁸⁰ és az erkölcs.⁸¹

Kitekintve az egyház társadalmi tanítására azt láthatjuk, hogy az egész társadalmi tanítás irányát az a kiinduló elv határozza meg, amely az emberi személy érinthetetlen méltóságát⁸² jelenti ki. Ennek célja, hogy az emberi méltóságot védelmezze valamennyi redukcionista, megcsönkített vagy eltorzított emberképet sugalló próbálkozással szemben.⁸³

*A Katolikus Egyház Katekizmusa úgy fogalmaz, hogy „mivel az Isten képmása, az emberi egyénnek van személyi méltósága, ezért nem valami, hanem valaki.”⁸⁴ Az Egyház Társadalmi Tanításának Komentárja pedig arról tesz tanúságot, hogy „minden ember arcán tükröződik valami Isten dicsőségéből, minden ember Isten előtti méltósága alapozza meg az ember méltóságát a többi ember előtt.”⁸⁵ A II. Vatikáni Zsinat dokumentuma, a *Gaudium et spes* az összes létező felett álló emberi személy kiemelkedő méltóságát tanítja, s együtt szemléli az ember egyetemes és sérthetetlen jogait és kötelességeit.⁸⁶ Egy másik zsinati dokumentum, a *Dignitatis humanae* nyilatkozat pedig az emberi méltóság isteni kinyilatkoztatásról és az emberi ész általi felismerhetőségéről beszél.⁸⁷*

Az Isten képére teremtettségünkben fakadó méltóság „azt jelenti, hogy olyan szent értéket hordozunk magunkban, amely meghalad minden nemi, társadalmi, politikai, kulturális és vallási különbséget. Méltóságunkat kapjuk; nem azért létezik, mert megköveteltük vagy kiérdemeltük. Isten minden embert önmagáért szeret és akar, s ezért méltósága sérthetetlen.”⁸⁸

A keresztény tanítás, amely minden ember egyenlő, elidegeníthetetlen méltóságát vallja, három meggyőződésen alapszik. Egyrészt a teremtettségben fakadó méltóság felismerésén. A Teremtő Isten végtelen szeretetében belénk

⁷⁹ Uo. 25. pont

„A békéhez vezető út megköveteli az emberi jogok tiszteletben tartását, azon egyszerű, de világos megfogalmazás szerint, amelyet az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* olvashatunk (...) Sajnos az elmúlt évtizedekben olyan új jogok bevezetésére tett kísérletek, amelyek nem állnak teljesen összhangban az eredetileg meghatározottakkal, és nem mindig elfogadhatók, ideológiai gyarmatosításhoz vezettek.” Vö. Ferenc pápa: *Beszéd a Szentszékhöz akkreditált diplomáciai testület tagjaihoz* (2024. január 8.), *L'Osservatore Romano* (2024. január 8.), 3.

⁸⁰ A természetjog az Isten által belénk ültetett értelem világossága, melynek jóvoltából tudjuk, mit kell megtennünk, s mit kell kerülnünk.

⁸¹ Puppincz (2021): i. m. 43.

⁸² A teológia megkülönböztet ontológiai méltóságot, erkölcsi méltóságot (a szabadság és a lelkiismeret tükrében tett cselekedetek által az emberi természethez méltó vagy ahhoz méltatlan viszonyulás), társadalmi méltóságot (körülmények, melyek között az ember él) és egzisztenciális méltóságot (a méltó és nem méltó élet külső, de nem csupán anyagi dimenziói). A legfontosabb és tanulmányunk szempontjából leginkább releváns ezek közül az ontológiai, az ember létéből fakadó, elidegeníthetetlen méltósága. Vö. *Dignitas infinita*, 7-8. pont

⁸³ *Az Egyház társadalmi tanításának kommentárja*, 107. pont

⁸⁴ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Budapest, Szent István Társulat, 2009. 357. pont

⁸⁵ *Az Egyház társadalmi tanításának kommentárja*, 144. pont

⁸⁶ *Gaudium et spes*, 26. pont in Diós István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2007.

⁸⁷ *Dignitatis humanae*, 2. pont in Diós István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2007.

⁸⁸ *Dignitas infinita*, 11. pont

véste önnön képének isteni vonásait, arra hívva minden embert, hogy Őt megismerje, szeresse és vele szövetségi kapcsolatban éljen. Másodszor, ez a méltóság akkor nyilvánult meg teljes mértékében, amikor Jézus Krisztus emberré lett és magára vette az emberi létezés teljességét. Jézus újdonsága – ahogy láttuk ezt a fogalom antik történeténél –, hogy minden ember méltóságát elismerte, különösen is kinyilvánítva azon perifériára szorult embertársainkét, akiket mások méltatlannak ítélték. Harmadszor, az ember végső rendeltetésére utal a teológia: Krisztus feltámadásában az ember egy eszkatológikus célra irányul, s méltóságának legfontosabb szempontja, hogy meghívottá vált az Istennel való örökké tartó közösségre.⁸⁹ „Ennek megfelelően az Egyház hiszi és kijelenti, hogy minden ember (...) arra kapott meghívást, hogy a Szentlélek működése révén növekedjen, hogy az Atya dicsőségét tükrözze, ugyanazon képmásban, részese s edve az örök életben.”⁹⁰

Az ember, mint az Istenre egyedül képes (*capax Dei*) teremtmény sosem veszítheti el a méltóságát (ontológiai méltóságát), de a jóra való szabad válasza által méltósága (erkölcsi méltósága) mégis növekedhet és érlelődhet.⁹¹

A Római Katolikus Egyház társadalmi tanításának öt alappillére van: a szolidaritás, a szubszidiaritás, a közjó, az igazságosság és ezeket megelőzve, első, mintegy királynoi helyen az emberi méltóság. Ezekhez pedig kapcsolódik négy alapérték, az igazság, az igazságosság, a szeretet és a szabadság értékei.

A kereszténység ebből a felismerésből és hitből fakadóan kiáll azon meggyőződése mellett, hogy igazságos társadalom csak az emberi személy transzcendens méltóságának tiszteletben tartása mellett valósítható meg,⁹² maga az emberi személy pedig semmilyen körülmények között nem válhat eszközzé.⁹³

Ezért az elmúlt bő fél évszázad pápai és egyházi megnyilatkozásai üdvözlötték⁹⁴ az emberi jogok⁹⁵ és az emberi méltóság megerősítési törekvéseit.⁹⁶ Egyúttal rámutattak, hogy gyökerük abban a méltóságban keresendő, amely minden embert megillet, természetes megalapozásuk pedig a természetfeletti kinyilatkoztatás fényénél szilárdul meg. Végső forrásukat nem az emberi akaratban, nem is az állam létezésében, hanem magában az emberben és Teremtőjében, Istenben fedezhetjük fel. Történelmünk nehéz úton bejárt és gyakran tragikus visszafeljődéseket megélt fejlődést mutat az emberi személy méltóságának és szabadságának felismerése és értékelése tekintetében, mely a kereszténység kovásként működő és még a szekuláris társadalmakban is ható befolyását mutatja.⁹⁷

⁸⁹ Uo. 17-20. pont

⁹⁰ Uo. 21. pont

⁹¹ Uo. 21. pont

Érdeemes megjegyezni, hogy *A kötelességekről* című művében Cicero is megkülönböztette a mindenkinek méltóságot biztosító *dignitas hominis*, az ember második (elsajátított, kiművelt) személyiségéhez tartozó erkölcsi méltóságot és a különböző rangokhoz kapcsolódó társadalmi méltóságot.

⁹² „Mindenkinek joga van a méltóságteljes élethez és fejlődéshez, és egyetlen ország sem tagadhatja meg ezt az alapvető jogot. Ez a jog mindenki számára adva van, abban az esetben is, ha kevésbé hatékony, akkor is, ha korlátokkal született vagy nevelkedett; ez ugyanis nem csökkenti emberi méltóságát, amely nem a körülményeken, hanem lényé értéken alapszik. Ha ezt az alapvető jogot nem védjük meg, akkor sem a testvériségnek, sem az emberiség túlélésének nincs jövője.” Ferenc pápa: *Fratelli tutti*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 107. pont

⁹³ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 132-133. pont

⁹⁴ Ellenpótlusként jelenik meg Slavoj Žižek azon véleménye, hogy az emberi jogok a szekuláris-liberális társadalom engedményei a Tízparancsolat megszegésére. Vö. Slavoj Žižek: *A törekény abszolútum: Avagy miért érdemes harcolni a keresztény örökségért?* Budapest, Typotex Kiadó, 2011.

⁹⁵ II. János Pál pápa a *Centesimus annus*ban részletesen foglalkozik az emberi jogok témájával. Megközelítésének érdekessége, hogy a jogok listáját az emberi élet íve, fordulópontjai mentén tárgyalja.

⁹⁶ Ennek a törekvésnek az előzményeit fedezhetjük fel a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* enciklikákban, s ez jelentkezik immár tételesen a II. Vatikáni Zsinat *Dignitatis humanae* nyilatkozatában.

⁹⁷ *Dignitas infinita*, 32. pont

Ferenc pápa *Fratelli tutti* kezdetű enciklikáját az emberi méltóságról szóló enciklikának is nevezik,⁹⁸ a Hittani Dikasztérium pedig egy 2019-ben megkezdett, többéves együttgondolkodást és szövegezést követően 2024-ben *önálló nyilatkozatot adott ki a témában, Dignitas Infinita címmel*. A dokumentum címe az emberi méltóság végtelenségét és feltétel nélkülségét jelzi, egyúttal visszautal Szent II. János Pál pápának egy megnyilatkozására; maga a szöveg pedig Ferenc pápa személyes kérésére nemcsak elméleti, fogalmi részből áll, hanem tétélesen végigveszi az emberi méltóság megsértésének napjainkban tapasztalható súlyos eseteit és hangsúlyozza az Egyház azon meggyőződését, hogy a hit elválaszthatatlan az emberi méltóság védelmezésétől.

Korunkban, amely gyakran beszél felszínesen, fontos tisztán látnunk, hogy milyen tényezők, folyamatok sértik vagy veszélyeztetik az ember méltóságát.⁹⁹ Ferenc pápa a szegénységet, a háborúkat, a szülőföldjükről menekülni kényszerülők szenvedéseit, az emberkereskedelmet, a szexuális visszaéléseket, a nők elleni erőszakot, az abortuszt, a béranyaságot, az eutanáziát, a fogyatékkal élők leselejtezését, a nemváltást, a genderelméletet és a digitális erőszakot említi.¹⁰⁰ II. János Pál pápa pedig úgy fogalmazott, hogy „az emberi méltóság evangéliumi érték, amelyet nem lehet semmibe venni a Teremtő súlyos megsértése nélkül. Ezt a méltóságot lábbal tiporják egyéni szinten, amikor nem vesznek kellőképpen figyelembe olyan értékeket, mint a szabadság, a vallásgyakorlás joga, a testi és lelki épség, a jog az alapvető javakhoz, az élethez. Lábbal tapossák társadalmi és politikai szinten, amikor az embereket megakadályozzák abban, hogy gyakorolják a részvételhez való jogukat, vagy amikor igazságtalan és jogtalan kényszerítésnek, testi vagy lelki kínzásnak vannak kitéve. (...) Ha az Egyház fellép az emberi méltóság védelmében vagy előmozdításának érdekében, akkor ezt küldetésével összhangban teszi.”¹⁰¹

A római katolikus társadalmi tanítás az egyik legfontosabb erőfeszítésnek nevezi az emberi jogokért való munkálkodást, melynek célja az emberi méltóság követelményeire adott hatékony felelet megszületése. „Az emberi jogokban az Egyház korunk által felkínált kivételes lehetőséget lát arra, hogy megerősítésük révén világszerte hatékonyabb legyen az emberi méltóságnak mint a teremtő Isten által a teremtménybe oltott jellegzetességnek az elismerése és fejlődése.”¹⁰² A *Dignitas Infinita* az emberi méltóság teremtettségéből fakadó elidegeníthetlenségéből és végtelenségéből vezeti le az emberi személynek és jogainak védelmét, mely kötelezettséget az emberi ész fényénél felismerhetőnek nevez.¹⁰³

Az ember méltósága csorbult ugyan az eredendő bűnnel, de Krisztus megváltó műve még magasabbra emelte. Nagy Szent Leó pápa fogalmazta ezt meg egy homíliájában: „Ébredj fel, ó ember, és ismerd fel természeted méltóságát! Ne feledd el soha, hogy Isten képére teremtettél. Még ha Ádámban le is romlott az a kép, Krisztusban helyreállítódott.”¹⁰⁴

A korunkban *fájóan tapasztalt társadalmi szétszakítottság gyökere az emberi természet mélyének sebezhetősége, mely fenyegeti az emberi személy értékét és méltóságának a kibontakozását*. Az ember sem kizárólagos és abszolút értelemben vett individuumként nem fogható fel (aki önmagára épít és alapoz), sem a másik antropológiai zsákutcát jelentő elképzelésként, miszerint pusztán sejtésként egy rendszeren belüli funkciót tölt be. Az első tévedésben az ember istenné teszi

⁹⁸ Ebben a katolikus egyházfő kiemelten foglalkozik az emberi méltóság körülményektől független létezésével és mindenkit arra kér, hogy minden kulturális környezetben és mindenkor védelmezze azt. Vö. Ferenc pápa: *Fratelli tutti*.

⁹⁹ Jürgen Habermas felsorolását ld. Habermas (2012): i. m. 16.

¹⁰⁰ *Dignitas infinita*, 36-62. pont

¹⁰¹ II. János Pál pápa: *Beszéd a latin-amerikai püspöki konferenciák harmadik általános gyűléséhez* (1979. január 28.), III. 1-2, *Insegnamenti* II/1 (1979) 202-203.

¹⁰² *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 152. pont

¹⁰³ *Dignitas infinita*, 1. pont

¹⁰⁴ Nagy Szent Leó pápa: *Karácsonyi homília*, 7, 26. idézi: Puppincz (2021): i. m. 46.

magát, de közben kapcsolatai megszakadásával önmagát taszítja ki, a másodikban pedig fogaskerékké silányul. Az ember csak az Istentől neki ajándékozott szabadság birtokában képes a jó felé fordulni.¹⁰⁵

Erdő Péter bíboros jogtudósként úgy reflektál az alapjogok témájára, hogy bár tagadhatatlan, hogy a felvilágosodás korában a keresztény hit központi szerepe elhalványult, az azt felváltó természetjog-eszmén alapuló normák és a folyamatosan kialakuló szabadságjogok a kereszténység talajából nőttek ki, s abból nyerték logikai megalapozottságukat. Az alkotmányokban lefektetett alapjogok és értékek azonban a modern korban fokozatosan elvesztették világnézeti fundamentumaikat. Mára pedig ezektől a talajt vesztett alapoktól is kezd eltávolodni a törvényhozás gyakorlata. Ha pedig a jogalkotás a tiszta jogpozitivizmus útjára téved, akkor előbb-utóbb önellentmondásba torkollik, vagy társadalmi tragédiákhoz vezet. Ezért van szükségünk arra, hogy a bűn által elhomályosított értelmünket az isteni kinyilatkoztatás fényénél megtisztítsuk, hogy újra felismerhetővé váljon gondolkodásunk számára a természetes erkölcs követelményrendszere,¹⁰⁶ így az emberi méltóságnak sarokköként feltűnő fogalma is, amely a teremtettségből és a krisztusi megváltó műből fakad, ugyanakkor az emberi ész által felismerhető és belátható,¹⁰⁷ s a jószándékú dialógus során a személyes hittől függetlenül célul kitűzhető követelményként jelenhet meg.

Joseph Ratzinger bíboros pedig úgy fogalmazott Jürgen Habermassal folytatott vitája során, hogy máig a természetjog az a gondolati alakzat, amelynek érveit az Egyház segítségül hívja, amikor az észre hivatkozik, és igyekszik egyetértésre jutni a jog erkölcsi elveit illetően. Ratzinger bíboros ugyanakkor arra is rámutat, hogy mivel a természetjog eszméje olyan természetfogalomra épült, amelyben természet és az ész kölcsönösen áthatják egymást, ez a szemlélet az evolúciós elmélet győzelmével megkérdőjeleződött. Így az „észjogi státusra igényt tartó természetjog utolsó eleme, amely ma is tartja magát, az emberi jogok tana.”¹⁰⁸ Az emberi méltóság eszméje és a rá épülő jogrendszer csupán akkor alapozható meg és védhető meggyőzően, ha Isten szeretetéből indulunk ki, aki mindnyájunkban felbecsülhetetlen, Jézus áldozatára méltó értéket lát. Habár a jogok újkori teoretikusai kerülték a kereszténységre való egyértelmű hivatkozást, ettől függetlenül tagadhatatlan, hogy az emberi személy önértékének gondolatát az isteni szeretetnek ez a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott mélysége tette lehetővé.¹⁰⁹

KERESZTÉNY KITEKINTÉS AZ UNIÓS DOKUMENTUMOK ÁLTAL DEKLARÁLT TÖBBI ÉRTÉKRE:¹¹⁰

Az emberi méltóság tiszteletben tartása kiterjed azoknak a jogoknak a tiszteletben tartására, melyek a méltóságából erednek. E jogok megelőzik a társadalmat, és kötelező érvényűek. Az Egyház feladata, hogy az embereket emlékeztesse ezekre a jogokra (melyek az állami tekintély erkölcsi legitimitását is megalapozzák), és megkülönböztesse őket a rossz szándékú vagy hamis követelésektől.¹¹¹ Az állam pedig, ha elismeri valódi feladatát, a közjó biztosítását, akkor tevékenysége nem korlátozódhat a jogvédelemre, hanem cselekvő hozzájárulással tartozik állampolgárai morális,

¹⁰⁵ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 116., 125., 135. pont

¹⁰⁶ Erdő Péter: *Egyház, Kultúra, Társadalom*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 717-719.

¹⁰⁷ *Dignitas infinita*, 6. pont

¹⁰⁸ Jürgen Habermas – Joseph Ratzinger: *A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról*. Budapest, Barankovics Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2007. 43.

¹⁰⁹ Nádor (2023): i. m. 243-244.

¹¹⁰ A tanulmány adta szűk keretek miatt ebben a rövid fejezetben csak felvillantászerű megjegyzésekre korlátozódunk.

¹¹¹ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, 1930. pont

lelki és anyagi gyarapodása érdekében – mutat rá Mihelics Vid a XIII. Leó pápa által megfogalmazott katolikus tanításra.¹¹²

A társadalmi lét középpontja az Isten teremtményeként előttünk álló emberi személy, aki teremtett egységében mindenki mástól különböző. Az emberi személy én-Te viszonyra teremtett létező, aki csak az Istenhez és az embertársaihoz fűződő viszonyában képes teljes életet élni és önmagát kifejezni.¹¹³

Az emancipált liberalizmus valamennyi próbálkozása ellenére¹¹⁴ a szabadság helyes értelmezése elválaszthatatlan a bibliai antropológiától és a minden emberre vonatkozó felelősségtől.¹¹⁵ A liberális szabadság valamitől való szabadság, a magánszféra legszűkebb rejtékének az állami, társadalmi, embertársi beavatkozásától megvédett szegmense.¹¹⁶ Ezzel szemben a keresztény szabadság felszabadító, szabadság valamire, szabadság az Egy, a Jó, az Igaz és a Szent felé való odafordulásra és az ember rendeltetésének megfelelő igének kimondására, megcselekedésére. Szabadságunk a Teremtő Isten ajándéka a személy szolgálatára, önmagunk odaajándékozására. Valódi szabadságunkat Jézus Krisztus szabadította fel. Ezért amikor emberről vagy emberről és társadalomról beszélünk, akkor valójában Istenről és az emberről van szó. Egyedül a Teremtő és Megváltó Isten képes ugyanis világunknak tartalmat és célt adni. Isten Krisztusban tárta fel számunkra valódi hivatásunkat, így valójában tőle ered méltóságunk, szabadságunk és alapvető emberi jogaink.¹¹⁷ A kereszténység által átítatott nyugati szabadságfogalom valódi radikalitása nem Mill vagy Marx gondolatosságában gyökerezik, hanem a saját, szabad akaratból meghozott döntésért érzett felelősségérzetben.

A keresztény tanítás figyelmeztet arra, hogy tévedés az a gondolat, hogy Isten nélkül szabadabbak lehetünk és jobban kiteljesíthetjük méltóságunkat. Hitünk és történelmi tapasztalataink szerint Teremtőnkől eltávolodva gyengül és elhomályosul szabadságunk.¹¹⁸

Az istenképüsből fakadó és a krisztusi megváltó műben megerősített méltóságtól elválaszthatatlan a testvériség fogalma, amely nem faji, nemzeti, törzsi vagy osztálykategória, hanem Ádám leszármazottjaként minden embert magába ölelő adottság. Az igazi testvériség forrása a Krisztusban testvérré lett emberi közösség.

Nehezen kivívott demokráciánk¹¹⁹ szintén nem önmagában álló érték, hanem a demokrácia értéke az általa védett és megtestesített értékeken áll vagy bukik¹²⁰, és túl a közjóra épülő dimenzióján, a demokrácia is az emberi méltóságból eredeztethető érték.¹²¹

¹¹² Mihelics Vid: *Világproblémák és a katolicizmus*. Budapest, DOM Kiadás, 1933. 18.

¹¹³ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 106-109. pont

¹¹⁴ Isaiah Berlin John Stuart Mill gondolatait összefoglalva úgy látja, hogy az individualista antropológia szabadságkonceptiója (ez a szabadság negatív felfogása) az alapja a polgári szabadságjogok és az egyéni jogok melletti kiállásnak. Vö. Berlin (1990): i. m. 354.

¹¹⁵ James Fitzjames Stephen szerint a francia forradalomban és Mill munkásságában gyökerező liberális szabadságfogalom a szabadság vallási dogmája, egy *credo*. Vö. James Fitzjames Stephen: *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség*. Budapest, Századvég Kiadó, 2019. 29.

¹¹⁶ Mill szabadságfogalma, amely szerint egyedül az egyéni vagy kollektív önvédelem adhat jogot arra, hogy bárkinek a cselekvési szabadságába beavatkozzunk, gyökeresen ellentétes a kereszténység dogmájával, miszerint az Isten előtt minden emberi cselekedetünkről számot kell majd adnunk.

¹¹⁷ Walter Kasper: Egyház, merre tartatsz? A II. Vatikáni Zsinat maradandó jelentősége. In Kránitz Mihály (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 31., 36–37.

¹¹⁸ *Dignitas infinita*, 30. pont

¹¹⁹ A görög demokrácia kialakulását ld.: Melissa Lane: *Görög és római politikai eszmék*. Budapest, Osiris Kiadó, 2023. 77-82.

¹²⁰ II. János Pál pápa: *Evangelium vitae*. Budapest, Szent István Társulat, 1995. 110. pont.

¹²¹ Horváth Pál: Kereszténység, demokrácia, kereszténydemokrácia. Barankovics István és az egyház társadalmi tanítása. In Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.): *Barankovics István öröksége. A modern magyar kereszténydemokrácia atyja*. Budapest, Barankovics István Alapítvány, 1997. 55.

BEFEJEZŐ GONDOLATOK:

„Az emberi jogok befoltozták a királyi palástot, újraegyesítették a jogot és az erkölcsöt, a törvényhozó és a bírói hatalmat, amelynek egyúttal transzcendens legitimitást is biztosítottak, és az európai politikai szerveződés csúcsára, egy új elit kezébe helyezték.”¹²² – olvashatjuk Puppincck vészjósoló helyzetértékelését.

Az emberi jogi mozgalomra egyre jellemzőbbé válnak a politikai vallásokra, politikai teológiákra jellemző megnyilvánulások: a kizárólagosságra való törekvés, az exkluzívizmus tudata, a vitán felüliség és az egyetemesség igénye, illetve fogalmi készletében a dogma, a papság és a hitelvekre épülő struktúra megjelenése.¹²³

Frivaldszky János magyar jogfilozófus pedig már 2003-ban arra mutatott rá, hogy mivel a Charta figyelmen kívül hagyja a filozófiai antropológiai alapot, az ember- és társadalomképet, – melynek minden emberjogi kartának a háttérében kell állnia –, így a legfontosabb kérdések nem lesznek megoldhatók. Azaz nincs emberkép az emberi jogok egyébként dicséretes deklarálása mögött. A légüres emberkép terében „egy markáns újbaloldali, vagy radikális individualista antropológiai és politikai vízió kezd széles körben teret nyerni”, maguk az emberi jogok pedig átpolitizálódnak és ideológiai fegyverré válnak.¹²⁴

Az Európai Unió átalakulásai minden embert érintő változások. Magyarként és keresztényként ebben a munkában – közös otthonunk alakítása, építése érdekében –, teljes jogú polgárként kívánunk részt vállalni. A kereszténységnek joga és kötelessége is kifejteni nézőpontját, hozzájárulva a folyamatok alakításához. Tudjuk és elfogadjuk, hogy a kereszténység csak egy a kontinensünk arculatát formáló szereplők közül. Ugyanakkor igényeljük, hogy ezt a szerepünket más csoportok, ideológiák tagjai ne vitassák el. „Európát nem lehet elképzelni a keresztényeknek a történelemben végbevitt alapozó szerepe nélkül.” Teológiai, lelki megalapozottsága van annak az elvárásnak, hogy a keresztények beleszólhassanak Európa útjainak meghatározásába. Ennek alapja az a mély lelki meggyőződés, hogy a hívő ember arra hivatott, hogy minden lépésénél a legjobb út mellett kötelezze el magát, amely a békét, az emberi méltóságot és a szolidaritást hirdető Európa felé vezet.¹²⁵ Szent Pál apostol tanítását követve úgy kell élnünk, hogy figyelembe vesszük minden embertársunk méltóságának és abból fakadó jogainak a követelményét.¹²⁶

Vannak olyan, a kereszténységben gyökerező alapelvek, melyek nem csupán a kereszténydemokrata politika és nem csupán a hívő ember számára elfogadhatók, hanem minden józanul gondolkodó embertársunk számára is, függetlenül a személyes hittől és a politikai meggyőződéstől. Ezek közül a legfontosabb az emberi méltóság és az emberi jogok tisztelete és védelme. De ilyen keresztény alapelv a szolidaritás és a szubszidiaritás is.¹²⁷

¹²² Puppincck (2021): i. m. 279.

¹²³ A politikai teológiát bővebben ld. Nyirkos Tamás: *Politikai teológiák: A demokráciától az ökológiáig*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Typotex, 2018.

¹²⁴ Frivaldszky János: Gondolatok az emberi jogok radikális szemléletéből fakadó problémákról. In Frivaldszky (2003): i. m. 64-72.

¹²⁵ COMECE: *Az Európai Unió jövője és a katolikusok felelőssége*. Budapest, k.n., 2005. 43-44. pont

¹²⁶ Róm 13,8-10

¹²⁷ Erich Kussbach: Keresztény Európa és európai integráció. In Hans-Friedrich von Solemacher (Szerk.): *Európa mint keresztény értékközösség*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 1996. 24-25.

A Katolikus Egyház szorgalmazza, hogy „az emberi személy méltóságának a körülményektől független tiszteletben tartását állítsák a közjó szolgálatának és minden jogrendszernek a középpontjába. (...) Az emberi méltóság elismerésének alapján állnak szilárdan az alapvető emberi jogok, melyek minden civilizált együttélést megelőznek és megalapoznak.”¹²⁸

A szabadság és az emberi méltóság olyan értékei napjaink Európájának, amelyek a béke és a gazdasági jólét mellett tagadhatatlan vívmányai az integrációs folyamatnak. Keresztény egyházaink hangsúlyozzák, hogy az ember méltósága nem a teljesítményből fakad, hanem az istenképűségében gyökerezik, ezért mindenkit, mindenkor megillet. „Az emberi méltóság, az egyén joga, az egyetemes emberi jogok – mindezek a fogalmak, amelyek a felvilágosodás idején szilárdultak meg a kultúránkban és váltak alapértékekké, mélyen a kereszténységben gyökereznek. A kereszténység nélkül nincs semmilyen háttere az emberi méltóságnak.”¹²⁹

A keresztény hit azt tanítja, hogy szükségünk van a gyökereinkre, és az emberi méltóság valódi megéléséhez nem veszíthetjük el szemünk előtt Jézus Krisztust. A hívő ember mindenkori feladata pedig az igazságosabb, szabadabb és demokratikus társadalomért való munkálkodás, hogy biztosítsa a maga és sorstársai számára az emberi méltóságnak megfelelő életet. Képesnek kell lennünk felébresztenünk a fogékonyságot az egyetemes érvényű értékek és a morál iránt. Keresztény gyülekezeteink feladata, hogy felizzítsák az emberekben személyi méltóságuk és szabadságuk tudatát, és hirdessék az ebből sarjadó jogokat, de ezzel párhuzamosan az erkölcsi kötelességeket is.¹³⁰

Ahogy a zsoltáros fogalmaz: „Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az ember fia, hogy gondot viselsz reá? Majdnem isteni lényvé teted, dicsőséggel és fönséggel koronáztad. Hatalmat adtál neki kezéd műve fölött, mindent lába alá vetettél.”¹³¹

---

¹²⁸ *Dignitas infinita*, 64. pont

Vö. Nemzetközi Teológiai Bizottság: *Az emberi személy méltósága és jogai*.

¹²⁹ Agnieszka Kolakowska: *Kultúránk háborúi és más harcok*. Budapest, Örökség Kulturpolitikai Intézet, 2016. 272.

¹³⁰ Az istenképmásítás tudata kettős feladat a keresztények számára, „egyrészt emberként föl kell ismernünk magunkban az ekképpen bennünk rejlő Istent, az isteni részt vagy vonatkozást. Másrészt tartós érvénnyel meg kell hogy nyílják a szemünk a másik emberben rejtőző, rejtekező isteni képmásnak a meglátására.” Vö. Nagypál (2024): i. m. 46.

¹³¹ Zsolt 8,5-7

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Adamik Tamás: Az emberi méltóság fogalma Cicerónál (PoLiSz, 2004. december- 2005. január)
- A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Budapest, Szent István Társulat, 2009.
- Agnieszka Kołakowska: *Kultúrák háborúi és más harcok*. Budapest, Örökség Kulturpolitikai Intézet, 2016.
- Az Európai Unió C 202/2016 (europa.eu) (kutatás ideje: 2024. január 07.)*
- Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Budapest, Szent István Társulat, 2004.
- Barcsi Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*. Budapest, Typotex Kiadó, 2013.
- Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az ember útja*. Budapest, Szent István Társulat, 2017.
- Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest, Szent István Társulat, 2015.
- Bolberitz Pál: *Isten, ember, vallás a keresztény filozófiai gondolkodás tükrében*. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1987.
- Bódi Stefánia – Schweitzer Gábor (szerk.): *Alapjogok. Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2021.
- COMECE: *Az Európai Unió jövője és a katolikusok felelőssége*. Budapest, k.n., 2005.
- Diós István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2007.
- Hittani Dikasztérium: *Dignitas infinita. Nyilatkozat az emberi méltóságról*. Budapest, Szent István Társulat, 2024.
- Erdő Péter: *Egyház, Kultúra, Társadalom*. Budapest, Szent István Társulat, 2011.
- Fazekas Sándor – Kovács Krisztián (szerk.): *A szabadság dimenziói vallás és politika összefüggéseiben*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2022.
- Ferenc pápa: *Beszéd a Szentszékhez akkreditált diplomáciai testület tagjaihoz* (2024. január 8.), *L'Osservatore Romano* (2024. január 8.)
- Ferenc pápa: *Fratelli tutti*. Budapest, Szent István Társulat, 2021.
- Frenyó Zoltán: A metafizika megmentése és a civilizáció fenntartása. *Kommentár*, 18. (2023/4), 85-100.
- Frivaldszky János (szerk.): *Egy európai alkotmány felé*. Budapest, JTMR Faludi Akadémia – OCIFE Magyarország, 2003.
- George Weigel: *Kocka és katedrális. Európa, Amerika és az Isten nélküli politika*. Budapest, MCC Press, 2022.
- Grégor Puppinc: *Embertelen jogok*. Budapest, MCC Press, 2021.
- Hans-Friedrich von Solemacher (szerk.): *Európa mint keresztény értéközösség*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 1996.
- II. János Pál pápa: *Beszéd a latin-amerikai püspöki konferenciák harmadik általános gyűléséhez* (1979. január 28.), III. 1-2, *Insegnamenti* II/1 (1979).
- II. János Pál pápa: *Evangelium vitae*. Budapest, Szent István Társulat, 1995.
- Isaiah Berlin: *Négy esszé a szabadságról*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1990.
- James Fitzjames Stephen: *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség*. Budapest, Századvég Kiadó, 2019.
- Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2018.
- Jean-Louis Harouel: *Emberi jogok a nép ellen*. Budapest, Századvég Kiadó, 2021.
- Joseph Ratzinger: *A közép újrafelfedezése. Alapvető tájékozódások*. Budapest, Szent István Társulat, 2008.
- Joseph Ratzinger: Európa – a keresztényeket kötelező örökség. *Vigilia*, 69. (2004/9.), 642-648.
- Jürgen Habermas: *Esszé Európa alkotmányáról*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 2012.
- Jürgen Habermas – Joseph Ratzinger: *A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról*. Budapest, Barankovics Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2007.
- Jürgen Habermas: *Esszé Európa alkotmányáról*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2012.

- Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.): *Barankovics István öröksége. A modern magyar kereszténydemokrácia atyja.* Budapest, Barankovics István Alapítvány, 1997.
- Max Scheler: *A formalizmus az etikában és a materiális értéketika* (ford. Berényi Gábor). Budapest, Gondolat Kiadó, 1979.
- Melissa Lane: *Görög és római politikai eszmék.* Budapest, Osiris Kiadó, 2023.
- Mihelics Vid: *Világproblémák és a katolicizmus.* Budapest, DOM Kiadás, 1933.
- Mik azok az emberi jogok? - Manual for Human Rights Education with Young people (coe.int) (kutatás ideje: 2024. július 21.)*
- Nagypál Szabolcs: *Vallásszabadság és emberi jogok. Jogbölcséleti és teológiai kérdések a bíróságok előtt.* Budapest, Ludovika Kiadó – MCC Press, 2024.
- Nádor Koppány Zsombor: Az európai identitás születése. In Krúdy Tamás (szerk.): *Székelyre építve. Válogatott tanulmányok az európai kultúra keresztény alapjáról.* Budapest, Szent István Intézet, 2023. 20–44.
- Nádor Koppány Zsombor: Új evangelizáció és kultúra. A keresztény üzenet létjogosultsága és dialógusképessége a posztmodern társadalomban. Budapest, Ludovika Kiadó, 2023.
- Nemzetközi Teológiai Bizottság: *Az emberi személy méltósága és jogai. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, AZ EMBERI SZEMÉLY MÉLTÓSÁGA ÉS JOGAI (1983) (vatican.va)* (kutatás ideje: 2024. július 21.)
- Nyirkos Tamás: *Politikai teológiák: A demokráciától az ökológiáig.* Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Typotex, 2018.
- Richard Bellamy: *Politikai Alkotmányosság.* Budapest, MCC Press, 2022.
- Slavoj Žižek: *A törekeny abszolútum: Avagy miért érdemes harcolni a keresztény örökségért?* Budapest, Typotex Kiadó, 2011.
- T. S. Eliot: *A kultúra meghatározása.* Budapest, Szent István Társulat, 2003.
- Török Csaba: Európa identitása és a kereszténység. *Vigilia*, 78. (2013/2), 93–102.
- Vácav Klaus: *A szabadság hullámvasútján.* Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2020.
- Walter Kasper: Egyház, merre tartatsz? A II. Vatikáni Zsinat maradandó jelentősége. In Kránitz Mihály (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából.* Budapest, Szent István Társulat, 2002.
- XVI. Benedek pápa: *Caritas in veritate.* Budapest, Szent István Társulat, 2009.
- YOU ARE EU - Európai Unió (europa.eu)* (kutatás ideje: 2024. január 07.)
- Zsinka László: *Európa felemelkedése. A nyugati hegemonia kezdetei.* Budapest, Typotex Kiadó, 2018.

Szerző:
Dr. Nádor Koppány Zsombor

Grafikai tervezés:
Balás Design

Felelős kiadó:
Dr. Máthé Zsuzsa

Szent István Intézet 2024
szentistvanintezet.hu

A tanulmány a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

